AAR BAGES

Amics de l'Art Romànic del Bages

BUTLLETÍ núm. 25 · Novembre de 1986

Sant Miquel de Serrassanç (Bages)

SIMBOLOGIA ANCESTRAL DE L'ESPAI SAGRAT: EL TEMPLE SANTA CATERINA DE MANRESA

EDITORIAL

Quan aquest butlletí serà a les vostres mans, estarem portant a terme algunes de les activitats que tenim preparades per al mes de desembre, que són moltes i molt interessants.

En primer lloc, la segona part del curset sobre els càtars, tema que ha despertat una gran expectació i que creiem que està resultant molt interessant per tal que ens ha servit a tots per concretar força punts històrics sobre les heretgies, no sempre massa clars.

També tindrem el dia 13 el sopar del soci, al qual, com ja sabeu, esteu tots convidats a assistir-hi i que serveix de reunió informal per tal de parlar pausadament de totes les nostres coses. Alhora, en el seu decurs entreguem el "Premi Capitell" i els "Premis carreu" a aquells socis o amics que al llarg de l'any s'han distingit especialment a l'Entitat o pels estudis del romànic a la Comarca.

Els dies 20 i 21, dissabte i diumenge, tindrem a la Plana de l'Om la Fira del Nadal, i el 24 a la nit, com ja és costum, la missa del Gall. Aquest any a l'església romànica de Santa Maria del Castell de Balsareny, antigament dedicada als sants màrtirs de Córdoba, Iscle i Victòria.

Entremig de totes aquestes activitats, farem la presentació del llibre del nostre consoci Sr. Xavier Sitjes i Molins: **Les esglésies romàniques de Bages, Berguedà i Cardener** *que editarà per aquestes festes Llibreria Sobrerroca.*

Mentre esperem seguir amb la vostra sempre incondicional col.laboració, aprofitem l'avinentesa per a desitjar-vos unes bones festes nadalenques.

Ben cordialment.

La Junta

CONÈIXER ROMÀNIC

CAMPANARS DE TORRE i CAMPANARS SOBRE CIMBORI

Paral.lelament a la construcció de les grans torres de campanar, moltes esglésies parroquials basteixen campanars de torre com a model reduït dels grans, seguint una tradició anterior a l'any 1000. Així ho palesen els campanars de Coll de Nargó i Sant Mateu de Bages, amb les formes dels "campaniles" llombards, de la regió de Como.

Aquestes torres, situades en un cantó de l'església, es conceben com a prismes de base quadrada i, en algun cas, com a cilindres (Ars, Sant Serni de la Gavarra) o amb una base triangular arrodonida (Santa Coloma, el Bruc).

Campanar de Sant Climent de Coll de Nargó (Alt Urgell)

Els campanars romànics no s'esgoten amb les torres o els senzills d'espadanya. En algun cas excepcional es basteixen torres baixes, de dos o tres pisos, que segueixen el model de les torres monumentals, situades sobre els cimboris o cobertes de les esglésies o bé com una perllongació vertical del propi cimbori.

(Text tret de **l'Art Romànic a Catalunya** Associació del Personal de la Caixa de Pensions 1983)

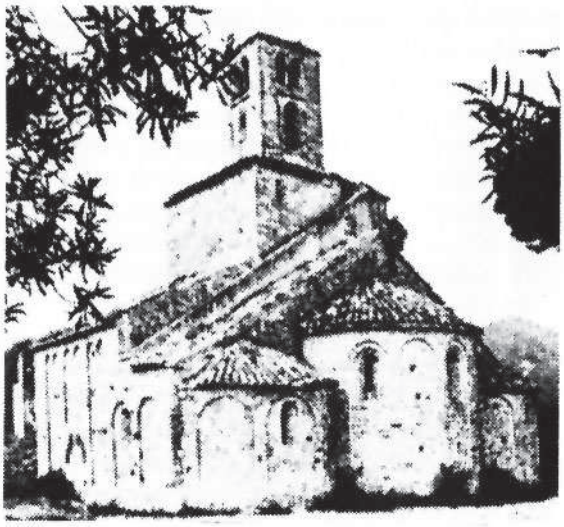

Campanar de Sant Ponç (Penedès)

Simbologia Ancestral de

Avui encara no s'ha avaluat prou bé l'ajut que pot prestar la incorporació de la simbologia per trobar respostes a algunes de les qüestions presents en l'estudi del Romànic. Qüestions que força vegades es presenten segons el nostre criteri, és clar, encaparrant-se a voler resoldre-les segons criteris analítics i quantificadors propis del s. XX, i al marge de tot criteri simbològic.

Un exemple ens ho aclarirà.

Jacques Fontaine considera que la descoberta de les restes de la primitiva església de Silos planteja alguns problemes pel fet de posar de relleu l'existència d'un temple "quadrat dividit alhora en nou compartiments quadrats per quatre columnes centrals... Planta prou coneguda a l'Orient Bizantí i ben representada per cinc exemplars occidentals amb horitzons geogràfics i culturals força diversos" (1).

Per Fontaine, el problema rau en trobar unes explicacions coherents, unes relacions documentals que justifiquin la construcció dels temples de: Silos (Burgos), la capella del Cristo de la Luz (Toledo), Sant Miquel de Terrassa (Barcelona), Santa María de Mixós (Orense) i la capella de Germingy-des-Prés (prop d'Orleans, França) de planta quadrada, tan escampats i allunyats del punt on aparentment "neix" aquest tipus de planta i, a la vegada, situats en llocs de cultures tan diverses i poc o gens relacionades entre elles.

Si contemplem el problema des d'una òptica simbològica, aquest problema no existeix. Ja hem vist com aquest tipus de planta estructuralment tenia unes analogies amb el mandala hindú. Però podem anar més lluny i veure com les mateixes analogies es conserven en vers el "Ming-tang" xinès, ja que com el mandala és un quadrat amb nou estances, imatge de l'Univers, residència de l'Emperador i espai sagrat.

Si l'espai sagrat veiem que es materialitza dins d'un quadrat de nou estances en els mandala (aprox. 4000 anys a C.), en els "Ming-tang" de la Xina Imperial de Ta-Yu, Yu el Gran (3000 anys a C.) i a Bizanci

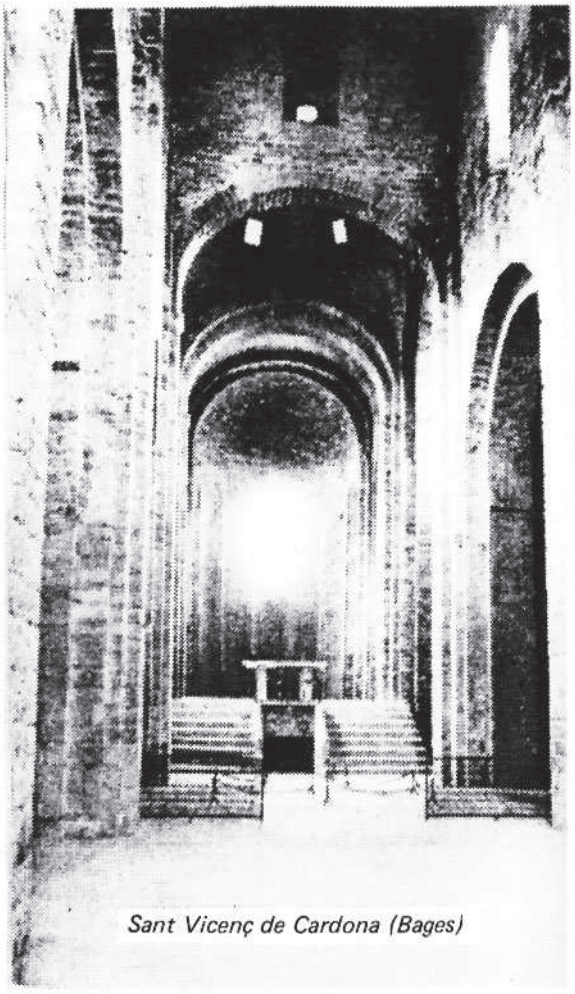

Sant Vicenç de Cardona (Bages)

l'Espai Sagrat: EL TEMPLE

(500 d C.) cal acceptar que dins la simbologia transcendent hi ha una constant aliena totalment al temps i l'espai, i àdhuc al tipus de teogonia i de cultura local.

Tot plegat, això ens diu que no és determinatiu, que no és essencial, que no cal cercar nexes de relació, de transmissió, d'uns models arquitectònics, entre unes cultures i les altres. El que sí és determinatiu, el que sí que és important és constatar com hi ha una continuïtat simbològica d'uns principis transcendents ancestrals. Principis que possiblement cal cercar-los en el terreny certament poc treballat pels historiadors de l'Art, de l'antropologia de la imaginació (2).

Aclarim que si bé aquests comentaris han estat fets per a unes obres mossàrabs són perfectament aplicables al romànic.

El fet que no totes les esglésies siguin quadrades no invalida la concepció simbòlica de la gènesi del temple. El temple, per unes necessitats funcionals derivades de l'evolució experimentada per la litúrgia, es converteix en un rectangle, figura al cap i a la fi derivada del quadrat; això pressuposa que continuï mantenint-se l'eix d'orientació orient-occident amb tota la seva càrrega simbòlica d'espai terrestre. També el fet de desplaçar l'altar vers la capçalera en la qual es continua conservant una estructuració circular, símbol celeste, en la configuració de l'absis, segueix simbolitzant "l'axis mundi" del temple.

Aquesta estructura, d'una nau rectangular capçada per un absis a orient i amb la porta a occident, és el model paradigmàtic de l'església rural de tota l'època romànica, amb més o menys afegitons segons les etapes evolutives i les zones geogràfiques.

Un dels elements del temple amb més càrrega simbològica és la porta. La porta és un espai buit, un espai immaterial un espai de comunicació, és el lloc de trànsit de pas entre el món profà i el món sagrat, el món inconegut, el món del "Més Enllà". Recordem les paraules de Jacob "Que paorós és aquest lloc!. No és sinó la casa de Déu i la porta del cel!" (Gn 28.17). També el mateix Jesús ens parla del simbolisme de la porta, "Jo sóc la porta: qui entri per mi, estarà segur, es salvarà (Jo 10.9).

D'altra banda, la porta és també una reproducció del mateix temple. La part rectangular és la nau i l'arc superior junt amb el timpà és l'absis. L'absis, normalment decorat amb escenes relatives a la Majestat del Crist: el Pantocrator, l'Ascensió, visions de l'Apocalipsi; temes que tanmateix es repeteixen en el timpà, bé sigui en forma figurativa o bé sigui en forma simbòlica, com pot ser el Crismó.

És precisament amb el romànic que neix la desclosa dels grans portals i pòrtics decorats magnificant no sols temes místics sinó àdhuc còsmics. En parlarem en tractar de les façanes.

Juli Lahosa i Beltran

Bibliografia:

(1) **L'Art Mozarabe,** Ed Zodiaque J. Fontaine

(2) Vegi's l'obra tan interessant com densa de Gilbert Durand Les structures antropologiques de l'imaginaire Bordas-Paris

SANTA CATERI

Dalt del puig emplaçat entre les depressions del riu Cardener i la riera de Rajadell, proper a la ciutat, al límit nord-est del tram de la carretera de Manresa a Igualada, i altiplà d'uns setanta metres d'altitud en relació al riu Cardener, d'una extensió propera a les 300 hectàrees, es troba un dels paratges actualment més poc freqüentats per la població, però que antigament va ésser lloc d'ubicació de diferents construccions religioses i civils, sense que en consti una àmplia documentació.

Malauradament, no s'han portat a terme excavacions ni estudis exhaustius per tal de donar llum a l'antic patrimoni ciutadà del sector.

La primera dada històrica del lloc, conegut per **"Santa Caterina"** i **"Sant Cristòfol"**, antigament denominat la **"Trilla"**, és documentada en el llibre **Ensayos Históricos sobre Manresa** d'en J.M. de Mas i Casa, publicat l'any 1836 i reeditat el 1882.

En els segles X al XIII existia en l'esmentat emplaçament un monestir de l'Ordre de Sant Crodegund, del qual el darrer Prepòsit fou Fra Geraldo Levita, l'any 1228, període en el qual Gregori IX confirmà la possessió de diferents esglésies de la ciutat el capítol de Pabordres i Canonges de Santa Maria de Manresa, amb la protecció de la Seu Apostòlica.

Del segle XIV hi ha un document atorgat el dia 7 de novembre de 1338 en el qual el notari manresà Guillem de Torres donà testimoni d'una acta d'endeutament de la Prioressa del Monestir de Sant Cristòfol de Manresa, anomenada Geralda de Voltaria, a favor d'Arnald de Solanes per la compra d'un ase de pèl roig per als serveis del monestir.

Portal d'entrada a la Torre de Sta. Caterina. Al fons, la Seu (Foto: Jaume Pons, 1982)

Altres actes notarials dels anys 1327 i 1345 confirmen l'existència del monestir amb cartes de pagament per compra-venda de terrenys propers al recinte religiós.

És de remarcar que fins a primers del segle XIII fou ocupat per monjos. Posteriorment s'inicià l'ocupació de l'església i convent amb la seva fundació a la ciutat per les monges de Sant Agustí.

NA DE MANRESA

L'historiador manresà Magí Canyelles en el seu llibre **Grandesa i Antiguitats de Manresa**, editat l'any 1896 fa referència a la **"Capella o Església de Santa Caterina"**, amb la següent descripció: **"En lo alt de una montanya devant la Iglesia Cathedral de la Ciutat de Manresa, á la vista del Riu Cardoner, hi ha una iglesia sots invocació de la Gloriosa Verge y Martir Sta. Caterina, qual retaula de Sta. Catharina fou posat, pintat i acabat die de Santa Catharina any del Sr. 1586, hevent estat en lo enfustament dos anys, la qual enfustament costá 20 y de pintar 30. Predicá dit dia en dita Iglesia lo Rectór de Montanyola, Bisbat de Vich, ques deia M. Valenti Plandessans, que fou la primera predica en esta ciutat". "Hi ha en dita iglesia tres altars sots invocació de N.S. St. Nicolau i St. Christofol. Es regida y administrada la dita Iglesia per dos Jurats del Consell que quiscum any ellegeix lo Consell general, los quals lo tenen ben adornada. Quiscum any al 10 del mes de juliol va lo Illtre. Capitol, R. Comunitat per la festa de St. Christofol ab professó a la dita esglesia y los Srs. Consellers vestits ab sas gramallas no faltan per ningun cas á dita professó, puis es vot de Ciutat. No hi ha en dita Iglesia Benefici ni Capellania".**

L'any 1664 la ciutat de Manresa, a l'igual que moltes altres poblacions, va patir els estralls de la pesta (en els segles XIV i XVI ja n'havia rebut doloroses conseqüències).

El P. Fra Roig i Jalpí, en el seu llibre **"Epitome Historico de la Ciutat de Manresa"** diu que al tercer dia de Pasqua, la Comunitat de Canonges i Beneficiats de la Seu assisteix a la capella de Santa Caterina, distant de la ciutat, i que durant tot el matí se celebren moltes misses, per les ànimes de les persones que moriren en temps del contagi de l'any 1654 i altres.

L'any 1824 s'iniciaren en el denominat pla de la **"Trilla"** excavacions de poca importància, gràcies a les quals es localitzaren diferents peces de pedra que tal volta caldria atribuir-les a l'antic recinte monàstic.

Les peces documentades, sense que les notícies siguin molt explícites, són les següents: trossos de pedestals, cornisses, columnes trencades, cercs de pedra per sepulcres, unes piles baptismals i altres fragments importants.

És lamentable que el material esmentat no fos conservat i posteriorment estudiat per tal de donar una clarificació més àmplia del que podia haver estat el monestir.

Fornícula destinada a la imatge de St. Cristòfol en el camí de la Guia a Sta. Caterina (Foto: Jaume Pons, 1982)

A partir de l'any 1830 foren de cert perill escaramusses i lluites armades a Catalunya, motivades per la mort del rei Ferran VII, i posteriorment pel nomenament de na Cristina per al governament de la nació. Els partidaris d'en Carles, amb protestes pel sistema de govern constitucional, s'aixecaren en armes i aquest seria el principal de la coneguda guerra dels set anys.

Per tal de mantenir la pròpia defensa i gaudir d'un punt elevat de visibilitat de tota la ciutat s'acordà la instal.lació d'una torre de defensa en el punt denominat de Santa Caterina.

En iniciar la construcció de l'esmentada torre fou necessari l'enderrocament de l'antiga capella dedicada a Santa Caterina, que darrerament ja havia sofert considerables estralls produïts des de primers de segle XIX en les diferents incursions de l'exèrcit francès.

L'any 1836 finalitzà la construcció de la torre rodona de dimensions considerables, tota de pedra, molt protegida, circundada d'una fossa i estacada, amb la instal.lació de canons d'artilleria i un destacament de força militar.

Cal afirmar que per a la construcció varen ésser emprades la majoria de carreus de pedra de l'antiga capella de Sant Cristòfol, fet confirmat per l'arquitecte J. Coll i Vilaclara i publicat pel Mossèn J. Guitart.

Jaume Pons i Agulló

Fou un altre temps el pla del recinte monàstic ? (Foto: Jaume Pons, 1982)

Nou llibre d'en Xavier Sitjes

Tal com podreu llegir en la pàgina d'activitats del mes, al darrera d'aquest butlletí, d'aquí pocs dies presentarem un nou llibre sobre **Les esglésies romàniques de Bages, Berguedà i Cardener** del qual és autor el nostre consoci Sr. Xavier Sitjes i Molins.

Aquest important llibre, que continua l'anterior treball sobre el pre-romànic de les mateixes contrades, és el fruit de llargs anys d'investigació en aquesta temàtica, condició que ha portat a cap el seu autor amb tota meticulositat i cientifisme.

L'obra que els Amics de l'Art Romànic promovem ha pogut sortir a la llum gràcies al suport econòmic de Llibreria Sobrerroca, l'editor, i a un grup d'amics que han impulsat l'edició.

Podrà ser adquirida mitjançant la butlleta de subscriptor que rebreu a domicili o directament a les llibreries de la ciutat.

L'índex del contingut el constitueixen sis apartats, dedicats successivament a la introducció, les esglésies proto-romàniques, el romànic d'origen llombard, el romànic opulent dels segles XII-XIII, les supervivències i la bibliografia.

El llibre, de més de dues-centes quaranta pàgines i 120 fotografies publicat en format de 15,5 x 21,5, recull exclusivament l'arquitectura dels principals edificis romànics d'aquestes comarques centrals catalanes i també l'escultura pròpia dels edificis religiosos d'aquest període.

Ens felicitem de l'activitat del nostre bon amic que amb aquest volum enriqueix notablement la bibliografia especialitzada sobre aquest Art.

F. Villegas

Nota de Junta

El dia 25 d'octubre, representants de la nostra Entitat assistiren, invitats pel Servei d'Excavacions de la Generalitat de Catalunya, a les Jornades Arqueològiques de l'Anoia, Bages i Berguedà que tingueren lloc a la ciutat d'Igualada. Entre els treballs presentats hi varen haver comunicacions sobre les excavacions d'aquest estiu a Pla del Riu (Viladordis) i Puig Cardener-La Seu (Manresa ciutat) així com del Cau de la Guineu, Serra de Clarena, Boades, etc. en les quals ha treballat el nostre soci Sr. Lluís Guerrero i en les de Viladordis hi col.laborà la nostra Entitat.

PUBLICACIONS

LLIBRE SOBRE L'ESGLÉSIA ROMÀNICA DE GIRONELLA

Dissabte vinent a les 12 del migdia al local de l'Agrupament Escolta de Gironella, es farà la presentació del llibre **Santa Eulàlia de Gironella** , del qual és autor el jove Josep Camprubí i Sensada, de Cal Bassacs. Segons va comentar ell mateix, el llibre té un subtítol més aclaridor de treball de recerca històrica que ha realitzat. Aquest anunciat diu "La vida en una església i una parròquia". El treball d'investigació s'ha fet bàsicament als arxius de la Parròquia i a l'Ajuntament de Gironella. El llibre té unes cent pàgines i ha estat editat per la revista "El Vilatà", amb la col.laboració de l'Ajuntament i de la Caixa de Manresa.

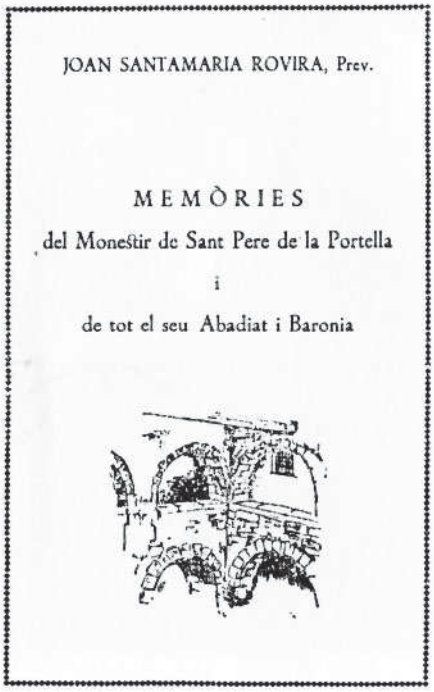
JOAN SANTAMARIA ROVIRA, Prev.

MEMÒRIES

del Monestir de Sant Pere de la Portella

i

de tot el seu Abadiat i Baronia

NOVES DADES DELS CASTELLS DE MONTSERRAT

Els castells de Montserrat,
de Josep Buch i Parera.
Col. "Episodis de la història", núm. 261.
Rafael Dalmau, editor. Barcelona, 1986.
62 pàgs.

Al segle XI, amb el recobrament de les terres franques, hom construí castells radicats als extrems de la muntanya de Montserrat. El treball de Josep Buch no pretén de referir la història d'aquests castells, però sí relacionar unes dades publicades sobre el tema històric montserratí per tal de contribuir a la resolució de determinades circumstàncies pertocant les fortaleses de la Santa Muntanya. Es tracta, en definitiva, de corregir confusions i equivocacions que han sofert diversos autors en tractar la matèria.

LA HISTÒRIA DE LA PORTELLA, REEDITADA EN MIL EXEMPLARS

Els Amics de la Portella i l'Ajuntament de la Quar han reeditat el llibre **Memòries del Monestir de Sant Pere de la Portella i la seva baronia,** que va ser presentat per primera vegada l'any 1935. L'autor d'aquest llibre és en Ramon Santamaria, i és un dels pocs llibres que tracten específicament la història del Monestir. La reeditació s'ha fet en el marc de la campanya d'informació i divulgació sobre Sant Pere de la Portella, que des de fa uns quants anys l'associació Amics de la Portella promou per sensibilitzar l'opinió pública i les institucions de la necessitat de restaurar aquest monument arquitectònic.

NOTÍCIES

SEGRIÀ

IMPORTANTS TROBALLES MEDIEVALS AL CENTRE DE LLEIDA

Un important jaciment arqueològic ha estat descobert a la Baixada de la Trinitat, en el casc antic de Lleida. Les restes trobades, situades a la petita plaça que existeix davant la font del carrer, pertany a l'època medieval. La troballa es va produir quan operaris municipals estaven fent un forat al paviment intentant localitzar una claveguera, i a pocs centímetres del sòl aparegueren murs de pedra en perfecte estat de conservació.

Una vegada avisats els serveis arqueològics del departament de Cultura de la Generalitat, aquests procediren a la localització i datació de les restes i a recollir les peces de ceràmica que apareixien. Fonts de l'equip d'arqueologia indicaren que el que procedia era situar cronològicament les ruïnes i recollir la ceràmica. Posteriorment, i si les troballes no indiquen una altra cosa, es tornarà a tapar el forat. Les restes pertanyen a l'època medieval i probablement a algun edifici cristià, potser a una església o convent.

Consultat el departament de Cultura de la Generalitat, indicà que la troballa era totalment normal si es tenia present la zona en què fou trobada.

BERGUEDÀ

RESTAURADA L'ERMITA DE SANT JORDI

Amb motiu de la diada de Sant Jordi, patró de l'ermita i del poble de Sant Jordi a Cercs, va tenir lloc la inauguració de les obres de restauració de la teulada de l'església romànica que des de feia uns anys havia quedat un tros inacabada i al descobert. L'alcalde de Cercs, Asensi Corominas, i el rector van tallar la cinta protocol.lària entre els aplaudiments d'unes tres-centes persones. A l'acte també hi van assistir tècnics de la Diputació, institució que subvencionava la totalitat de l'obra. Aquesta obra superava el mil.lió de pessetes. Asensi Corominas va aprofitar l'esdeveniment per demanar a la Diputació un ajut per acabar d'acondicionar l'entorn de l'ermita.

Sant Jordi de Cercs (Berguedà)
(Foto: Carme Torras, 1977)

ACTIVITATS PER AL MES DE DESEMBRE

Dia 13, a les 8 h. del vespre, a SOBRERROCA CENTRE.

PRESENTACIÓ DEL LLIBRE de **Xavier Sitjes**

LES ESGLÉSIES ROMÀNIQUES DE BAGES, BERGUEDÀ i CARDENER

Presentarà l'acte el Molt Honorable President del Parlament de Catalunya, **Sr. Miquel Coll i Alentorn**

A les 10 h. del vespre

SOPAR DEL SOCI

Restaurant "La Llagosta" Ctra. de Vic, 3-5 (Manresa).

1.700 ptes.

REPARTIMENT DEL PREMI CAPITELL i CARREUS

Inscripció prèvia a Secretaria.

Dies 20 i 21

FIRA DE NADAL A LA PLANA DE L'OM

Dia 24, a les 12 h. de la nit

MISSA DEL GALL

a l'església romànica del Castell de Balsareny.

Edita: AMICS DE L'ART ROMÀNIC DEL BAGES
Local: Pujada del Castell, 30 Telf. 873 16 06
Coordinació: Pere Roca i Marc Vilarmau
Col.laboracions: Juli Lahosa i Jaume Pons
Dipòsit Legal: B-35519-84
Imprimeix: Copisteria SARRIÓ

Correcció:
ÒMNIUM CULTURAL

Col.labora:
AJUNTAMENT DE MANRESA